

ETYKA W PRODUKCJI UBRAŃ

Katarzyna Szeniawska, Marta Minakowska

W jakich krajach produkowane są ubrania popularnych marek noszonych w Polsce? Jakie firmy są właścicielami tych marek?

a. H&M

H&M nie ma własnych ośrodków produkcyjnych – wszystkie ubrania, kosmetyki i akcesoria są produkowane przez blisko 800 niezależnych dostawców, głównie z Europy i Azji (także z Polski). 60% dostawców pochodzi z Azji (Bangladesz, Chiny, Indie, Filipiny).

b. Cropp

Sieć Cropp prowadzona jest przez firmę LPP SA. Odzież firmy projektowana jest w centrali spółki w Gdańsku, natomiast sama produkcja odbywa się na Dalekim Wschodzie – w Chinach i Indiach. Większość odzieży jest produkowana na zlecenie w Chinach, znacznie mniejsza część w Indiach i w Polsce. Dla LPP produkują ci sami wytwórcy, którzy pracują dla takich firm jak Adidas, Gap, Nike czy H&M.

c. Reserved

Sieć Reserved również prowadzona jest przez firmę LPP S.A. Ostatnio wykonanie części wyrobów (20 proc. kolekcji Reserved) zlecane jest również krajowym i europejskim producentom (np. w Grecji). Zdecydowana większość produkcji odbywa się cały czas w Chinach i Indiach.

d. Diverse

Marka Diverse jest jedną z marek będących własnością firmy Etos S.A. Etos S.A. to jedna z większych firm produkujących odzież młodzieżową na polskim rynku. Asortyment powstawał głównie w Chinach, ostatnio część produkcji jest tworzona przez firmę Trawena (fabryka firmy znajduje się w Polsce).

e. Big Star

Kolekcje Big Stara przyjeżdżają ze Szwajcarii, ale raczej nie trafiają na rynek w oryginale. Najpierw pracują nad nimi polscy projektanci i styliści, a to oznacza, że produkty Big Stara powstają w dwóch dużych zakładach firmy znajdujących się w Wielkopolskim.

f. Wrangler

Wrangler należy do VF Corporation. Miejscem powstawania produktów VF Corporation są zaś: głównie Meksyk, ale i Azja (Chiny, Filipiny, Indonezja, Pakistan, Tajlandia, Turcja), Honduras czy Kostaryka, a także w Polska. Miejscem produkcji spodni marki Wrangler są: Kostaryka, Meksyk, Polska (Łódź).

g. Levis

Firma Levi Strauss & Co. szyje swoje ubrania w 35 krajach świata – w obu Amerykach, Afryce, Azji i Europie. W 2004 r. Levi Strauss & Co. zamknął swoje ostatnie dwa zakłady w Teksasie. Przed dwiema dekadami Levis miał w Stanach Zjednoczonych 63 własne zakłady.

h. Reporter

Ubrania marki Reporter produkowane są w Bangladeszu, Chinach i Indiach.

i. Adidas

Obuwie i odzież firmy Adidas produkowana jest w Chinach, Finlandii, Japonii, Kanadzie, Niemczech, Szwecji oraz USA. Firma Adidas AG jest również właścicielem marki Reebok.

j. Nike

Firma Nike produkuje swoje obuwie i odzież głównie w Azji (Indonezja, Korea Płd., Tajlandia, Wietnam). W 2005 r. Nike przyznał się do wycisku pracowników w krajach Dalekiego Wschodu.

Firma opublikowała 108-stronicowy raport, w którym stwierdziła m. in., że zmuszała pracowników – głównie kobiety – do pracy w nadgodzinach, lekceważyła normy bhp i nie zapewniała nawet dostępu do wody pitnej. Nike opublikował raport po tym, jak grupie pracowników, którzy wystąpili z powództwem, wypłacił wysokie odszkodowanie w drodze ugody pozasądowej.

Główna siedziba Nike mieści się w stanie Oregon w USA. Firma współpracuje z ponad 700 zakładami produkcyjnymi na całym świecie.

Które z koncernów mają kodeksy etyczne i jakie są ich zapisy?

W tym momencie większość międzynarodowych koncernów odzieżowych posiada kodeksy postępowania (ang. *code of conduct*). Kodeksy te zawierają spis zasad, do których firma stosuje się, wybierając i kontraktując fabryki odzieżowe i innych podwykonawców. Należy pamiętać, że większość koncernów odzieżowych nie jest właścicielami fabryk, lecz tylko je kontraktuje na wykonanie określonej liczby określonego elementu odzieży za określoną cenę.

Kodeks dobrych praktyk proponowany przez Clean Clothes Campaign, platformę doświadczonych organizacji działających na rzecz praw pracowniczych w przemyśle odzieżowym, obejmuje następujące podstawowe zasady:

1. Praca wynika z wolnego wyboru.
2. Nie ma dyskryminacji przy zatrudnieniu.
3. Nie wykorzystuje się pracy dzieci.
4. Respektowane jest prawo do wolnego zrzeszania się i zbiorowych negocjacji.
5. Wypłacana jest płaca wystarczająca na godne życie (tzw. *living wage*).
6. Godziny pracy nie są zbyt długie (nadgodziny są dobrowolne i dodatkowo płatne).
7. Warunki pracy są godne (bezpieczne, przyzwoite miejsce pracy i zakaz stosowania przemocy fizycznej, werbalnej i psychicznej przez przełożonych).
8. Zawarta jest umowa o pracę (kontrakt albo inna forma).

Nie wszystkie kodeksy zawierają powyższe zasady, ale zwykle nieznacznie tylko odbiegają od tego modelu. Ważniejszy jest mechanizm weryfikacji przestrzegania kodeksu w fabrykach kontraktowanych przez dany koncern. Niektóre firmy nie posiadają żadnego systemu weryfikacji. Zakładają, że kontraktowane przez nie fabryki stosują się do kodeksu, ale tego nie kontrolują ani nie wyciągają konsekwencji wobec firm, które łamią jego zasady. To, czy firmie naprawdę zależy na przestrzeganiu kodeksu przez fabryki, widać po zaangażowaniu firmy w zewnętrzne organizacje zajmujące się audytem społecznym. Takie organizacje, najczęściej tzw. inicjatywy wielostronne (*Multi-Stakeholder Initiatives*) zajmują się weryfikacją przestrzegania kodeksów postępowania we wszystkich fabrykach kontraktowanych przez daną firmę i zgłaszają ewentualne wypaczenia. Do takich inicjatyw należą m.in. Ethical Trading Initiative, Fair Wear Foundation i Fair Labour Association.

Jakie są warunki pracy w tych fabrykach?

Bezpieczeństwo

W wielu fabrykach stan budynków i warunki pracy pozostawiają wiele do życzenia. Pomieszczenia są zbyt zatłoczone i nie spełniają standardów bezpieczeństwa. Zdarza się, że w fabryce zamyka się wyjścia awaryjne, żeby utrudnić pracownikom wymykanie się na nieformalne przerwy, co w przypadku pożaru kończy się tragedią. Przykładem tego, jak dramatycznie może skończyć się nieprzestrzeganie standardów bezpieczeństwa, jest zawalenie się fabryki Spectrum w Bangladeszu w 2005 r., w wyniku którego zginęło 67 pracowników i pracownic.

Liczba godzin pracy

Zwykle dzień pracy w fabryce trwa 10-12 godzin, a w sezonie, kiedy jest więcej pracy, nawet 16-18 godzin. W wielu fabrykach, zwłaszcza w Chinach, 7-dniowy tydzień pracy nie jest rzadkością.

W sezonie, kiedy jest dużo zamówień, pracownice i pracownicy zmuszani są do pracy w nadgodzinach, które często znacznie przekraczają limity ustalone przez prawo.

Wiek

Znaczna większość osób zatrudnionych w fabrykach odzieżowych to kobiety. Szacuje się, że to nawet ponad 75%. Większość z nich to młode dziewczyny, które migrują ze wsi do miast w poszukiwaniu pracy. Niektóre mają tylko 15 lat, choć zwykle 17-20. Zdarzają się też przypadki nielegalnego zatrudniania w fabrykach dzieci. W 2007 roku wyszło na jaw, że w manufakturze produkującej w Indiach odzież dla jednej ze znanych brytyjskich marek pracują dzieci w wieku od 10 do 13 lat.

Płace

Pracownicy i pracownice fabryk odzieżowych zarabiają bardzo mało. Dzieje się tak nie tylko w krajach Globalnego Południa, ale też w krajach europejskich. Stawka jest zwykle niewiele wyższa od ustawowej płacy minimalnej, a w wielu fabrykach znacznie od niej niższa. Właściciele fabryk mogą obniżyć wynagrodzenia pracowników poprzez wprowadzenie systemu pracy na akord, czyli płacenia za wyprodukowaną sztukę odzieży, a nie za godzinę pracy. Stawki ustawiane są w taki sposób, że żeby zarobić płacę minimalną, pracownicy i pracownice muszą odsiadywać długie nadgodziny. Ale nawet płaca minimalna w wielu krajach nie wystarcza na godne życie. W Bangladeszu płaca minimalna wynosi obecnie ok. 60 zł miesięcznie, czyli mniej więcej 40% tego, ile, według kalkulacji lokalnych, organizacja pozarządowych powinna wynosić tzw. *living wage*, czyli płaca wystarczająca na godne życie.

Kto i w jaki sposób zajmuje się dochodzeniem praw pracowników w azjatyckich fabrykach przemysłu odzieżowego i obuwniczego?

Walką o prawa pracownicze w przemyśle odzieżowym zajmują się przede wszystkim związki zawodowe i wspierające je organizacje pozarządowe. W wielu fabrykach związki zawodowe są prześladowane i potrzebują wsparcia, żeby móc skutecznie walczyć o zmianę. Z drugiej jednak strony to właśnie pracownicy i pracownice wiedzą, w jakich warunkach chcieliby pracować i jaki rodzaj zmiany jest potrzebny. Dlatego Clean Clothes Campaign, międzynarodowa kampania walcząca o prawa pracownicze w przemyśle odzieżowym, zrzesza nie tylko organizacje pozarządowe i konsumentów, ale też przedstawicieli związków zawodowych. Wspólnie poszukują rozwiązań. Clean Clothes Campaign wspiera również działania związków zawodowych poprzez angażowanie prywatnych osób w pisanie listów i podpisywanie petycji w obronie pokrzywdzonych pracowników i pracownic.

Na rzecz poprawy sytuacji pracowników i pracownic przemysłu odzieżowego działają również inicjatywy wielostronne (*MSI - Multi-Stakeholder Initiatives*), takie jak Fair Wear Foundation czy Ethical Trading Initiative. Zachęcają firmy odzieżowe do przyjmowania i implementowania kodeksów dobrych praktyk (tzw. *code of conduct*), zapewniających dobre warunki pracy i godziwe wynagrodzenie pracownikom i pracownicom fabryk. Zajmują się też weryfikacją przestrzegania kodeksów w fabrykach szyjących na zamówienie tych firm oraz współpracują z nimi, wspierając je w poprawie warunków pracy.

Co Ty możesz zrobić, aby poprawić warunki pracy w przemyśle odzieżowym?

a. Bądź aktywnym i świadomym konsumentem

Wywieraj nacisk na firmy odzieżowe, których ubrania kupujesz. Możesz do nich zadzwonić lub napisać list czy e-mail, żeby zasygnalizować, że obchodzi cię kwestia praw pracowniczych. Firmy odpowiadają na życzenia konsumentów - jeśli konsumenci będą oczekiwać od firm odpowiedzialności społecznej, tak właśnie firmy zaczną się zachowywać.

b. Wybieraj producentów ubrań, o których wiadomo, że dbają o odpowiedzialność społeczną (np. zrzeszonych w ETI, FWF)

Powoli pojawiają się marki ubrań produkowanych przez firmy dbające o prawa pracownicze. Są to firmy angażujące się w inicjatywy wielostronne (MSI), a także firmy produkujące swoją odzież w spółdzielniach lub zakładach działających na zasadach sprawiedliwego handlu, należących do organizacji IFAT (International Fair Trade Association). Wybierając produkowane przez etyczne firmy ubrania, nie tylko je wspierasz, ale też dajesz sygnał innym producentom, że odpowiedzialność społeczna może się opłacać.

c. Wspieraj kampanie na rzecz praw pracowniczych

Możesz to zrobić np. za pośrednictwem Pilnych Apeli (*Urgent Appeals*) organizowanych przez Clean Clothes Campaign. Jeśli zapiszesz się na internetową listę Clean Clothes Campaign, będziesz otrzymywał informacje o akcjach wymagających twojej interwencji w postaci podpisania listu lub petycji skierowanej do zarządu firmy łamiącej prawa pracownicze lub do lokalnych władz.

d. Wybieraj produkty z bawełny ekologicznej i Fairtrade

Rzadziej wspomina się o warunkach panujących przy uprawie i przetwarzaniu bawełny. Produkcja tej rośliny wymaga używania ogromnych ilości szkodliwych chemikaliów. Jest też bardzo pracochłonna, więc w krajach mniej uprzemysłowionych niż np. USA przy uprawie bawełny pracuje wielu ludzi, często w bardzo trudnych warunkach i za skromną zapłatę. Nie jest też rzadkością praca dzieci. Możemy działać na rzecz poprawy tej sytuacji poprzez kupowanie ubrań wykonanych z bawełny ekologicznej lub bawełny Fairtrade.

Jaka jest rola przemysłu odzieżowego i obuwniczego w gospodarkach tych krajów?

Przemysł odzieżowy jest podstawą gospodarki wielu krajów w Azji, Ameryce Południowej i Afryce. W Kambodży i Bangladeszu odpowiada za ok. 80% dochodów z eksportu. W Lesotho daje 90% miejsc pracy w przemyśle. Uzależnienie państw od przemysłu odzieżowego sprawia, że zwłaszcza młodzi, bezrobotni ludzie często nie mają innego wyjścia niż przyjąć pracę w fabryce odzieżowej, nawet na nieuczciwych warunkach. Co więcej, rządów państw produkujących dużo odzieży zależy na utrzymaniu konkurencyjności na coraz bardziej zglobalizowanym rynku, przez co przemykają oko na wykroczenia firm odzieżowych, nie współpracują ze związkami zawodowymi i nie mają interesu w podnoszeniu płacy minimalnej. Uzależnienie krajów od produkcji odzieży sprawia też, że globalna konkurencja i zawirowania na światowym rynku ubrań mogą mieć daleko idące skutki dla setek tysięcy ludzi zatrudnionych w tej branży.

Dlaczego produkcję ubrań i butów umieszcza się w Azji?

Przemysł odzieżowy bardzo trudno całkowicie zmechanizować. Są elementy, które można wykonywać maszynowo, jak tkanie materiału, ale szycie i wykańczanie długo jeszcze będzie wymagać pracy ludzkich rąk. Przemysł odzieżowy wymaga więc ogromnych nakładów siły roboczej i jest to ważny element kosztów produkcji ubrań. Dlatego firmom opłaca się przenosić produkcję do krajów, gdzie siła robocza jest tańsza niż w krajach wysoko rozwiniętych. Takie kraje to przede wszystkim kraje Azji Wschodniej i Ameryki Południowej, ale w związku z rosnącymi kosztami pracy w krajach azjatyckich coraz więcej produkcji przenosi się do krajów afrykańskich, gdzie ciągle jeszcze koszty siły roboczej nie są wysokie.

Jak wygląda dzień pracownika fabryki?

Phan, 22-letnia Tajka, której historia jest opisana w raporcie kampanii Fair Play, pracuje od 8 rano do południa. Ma wtedy godzinną przerwę na obiad i pracuje potem od 13 do 17. Potem zaczynają się nadgodziny, które trwają zwykle od pół godziny do 8 godzin podczas wysokiego sezonu, kiedy to Phan wychodzi z fabryki o 2 albo 3 rano. Jest wtedy wykończona i marzy tylko, żeby pójść spać. Nie może odmówić wykonywania nadgodzin – płaca podstawowa jest zbyt niska. Wiele pracownic i pracowników nocuje w budynkach mieszkalnych na terenie fabryk, co sprawia, że nie muszą tracić

czasu na dojazdy do pracy, ale też często izoluje ich od życia miast. Rzadko mają dość czasu, energii i pieniędzy, żeby móc wybrać się do miasta i trochę odpocząć.

Jakie są etyczne marki ubrań i na czym polega ich etyczność?

Trudno jest jednoznacznie ustalić, która firma jest etyczna, a która nie. Firmy oferujące tzw. etyczną modę mogą działać na kilka różnych sposobów. Klasycznym przykładem jest firma People Tree z Wielkiej Brytanii, która buduje swoją markę w oparciu o etyczność produkcji. Ubrania tej firmy nie tylko są szyte z bawełny organicznej i Fairtrade, ale też zamawiane są w małych zakładach działających na zasadach sprawiedliwego handlu (oznaczonych znakiem FTO przyznawanym przez organizację IFAT). Innym przykładem jest amerykańska firma No Sweat produkująca buty w spółdzielniach m.in. w Indonezji. Ciekawą firmą jest też niewątpliwie El Naturalista – hiszpańska firma produkująca buty, korzystająca z materiałów pochodzących z recyklingu, naturalnych barwników, manufaktur na terenie rodzimej Hiszpanii i przekazującej część zysków na projekty społeczne w Ameryce Południowej.

Również właściciele znanych, światowych marek zaczynają czuć presję ze strony konsumentów i pracowników i coraz bardziej dbają o etykę produkcji. Spośród firm obecnych na polskim rynku wyróżniają się MEXX, który dobrowolnie poddaje się audytom społecznym w ramach Fair Wear Foundation oraz Jackpot, który bierze udział w projekcie Made-By śledzącym miejsce powstawania odzieży i panujące tam warunki pracy oraz kilka innych firm zrzeszonych w Ethical Trading Initiative.

Tego, czy dana firma odzieżowa łamie prawa pracownicze, można się często dowiedzieć z prasy albo stron Clean Clothes Campaign, organizującej akcje przeciwko nieodpowiedzialnym firmom. Można też korzystać z internetowych serwisów takich, jak Ethiscore albo Corporate Critics – stron organizacji monitorujących działanie firm i korporacji. Najtrudniej znaleźć informacje na temat polskich marek odzieży, ale powinno nas to tylko zachęcać do kontaktowania się bezpośrednio z tymi firmami i pytania o to, w jaki sposób dbają o dobre warunki pracy w fabrykach.

	Tekst powstał w ramach projektu „Patrz i zmieniaj” finansowanego przez Unię Europejską.
	Kurs internetowy „Edukacja globalna z klasą” powstał w ramach projektu o tej samej nazwie współfinansowanego w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2011 r.
	Prawa do wykorzystywania tekstu posiada Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej. Jego wykorzystanie jest możliwe na warunkach określonych w licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska.